

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 33.021:631.11:637.1

JEL O12,Q12,D12

Аналіз середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молокаШупик С.М. *Білоцерківський національний аграрний університет*

E-mail: s.shupic@ukr.net

Шупик С.М. Аналіз середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 139–153.

Shupyk S.M. Analiz seredovyssha funkcionuvannya sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv z vyrobnytstva moloka. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2021. № 1. S. 139–153.

Рукопис отримано: 18.02.2021 р.

Прийнято: 05.03.2021 р.

Затверджено до друку: 22.04.2021 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2021-162-1-139-153

Стаття присвячена дослідженню складових чинників середовища функціонування суб'єктів господарювання галузі молочного скотарства та виявленню вектору їх впливу на ефективність господарської діяльності.

Обґрунтовано, що актуальність дослідження середовища функціонування суб'єктів господарювання галузі молочного скотарства зумовлена можливістю розробки ефективних стратегій розвитку. Встановлено істотний вплив чинників політико-правового середовища на стійкість розвитку галузі молочного скотарства, особливо інструментів державної підтримки. Аргументовано, що економічні умови функціонування молочного скотарства зумовлюють переважно загрози, прояв нових можливостей відбудеться за умови підвищення середньодушового рівня доходів населення, покращення сировинної бази.

Встановлено двоїстість впливу соціальних чинників на розвиток галузі молочного скотарства, за переважання позитивного, а стратегічними пріоритетами соціальної політики держави мають стати: благоустрій сільських територій, зміна тенденції зниження чисельності населення та відтоку висококваліфікованих спеціалістів, привабливість працевлаштування для молодих фахівців.

Виявлено недостатній рівень техніко-технологічного забезпечення галузі молочного скотарства, що посилює негативний вплив на ефективний розвиток суб'єктів господарювання. Систематизовано чинники, які стримують ефективний розвиток сільгосптоваровиробників з виробництва молока: низька дієвість та відсутність системності державної підтримки – 74 % опитаних; прояв диспаритету цін – 50,1 %; критичний стан матеріально-технічної бази – 48,3 %; низькі можливості у розширенні сільськогосподарських угідь – 46,7 %; нестача кваліфікованих кадрів – 45,9 %.

Ідентифіковано заходи, які будуть прийняті менеджментом сільськогосподарських підприємств з метою нівелювання негативного впливу несприятливих чинників: 53,2 % опитаних планують провести заходи щодо підвищення якості продукції; 42,3 % – удосконалити технологічний процес виробництва (доїння, годівлі, утримання); 26,5 % – збільшити поголів'я корів та покращити породний склад; 16,9 % – модернізувати будівлі ферм; 14,2 % – покращити умови праці.

Досліджено конкурентне середовище функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока на основі використання моделі 5 сил конкуренції та визначено рівень конкуренції серед товаровиробників, встановлено вплив сили постачальників та покупців, загрози появи нових конкурентів, наявність товарів-замінників молока.

Ключові слова: молочне скотарство, середовище функціонування сільгосппідприємств, чинники зовнішнього середовища, конкурентне середовище.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Виробництво молока є складним виробничо-технологічним процесом, який характеризується підвищеною трудомісткістю, наявністю різноманітних чинників, які впливають на процес виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах. Молочне скотарство являє собою одну із важливих галузей тваринництва, розвиток якої на сьогодні здійснюється у сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах, частка останніх переважає у загальних обсягах формування товарної пропозиції. Водночас, результати діяльності сільськогосподарських підприємств з виробництва молока залежать від специфіки виробництва, суб'єктів господарювання, які виробляють засоби виробництва, корми, ветпрепарати та ін., а також переробних підприємств, логістичних структур та внутрішніх чинників – розміри землезабезпечення, обсяги виробництва, особливості структури молочного стада, технології виробництва, організаційно-правові форми та інші характеристики [1, 2].

Отже, діяльність сільськогосподарських підприємств з виробництва молока перебуває під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають як на кінцеві результати виробництва, так і стратегічні перспективи розвитку підприємства з виробництва молока, а тому існує необхідність їх детального вивчення щодо величини та вектору впливу цих чинників.

Чинники середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока розглядаються як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов і сил, які впливають на можливість й результати їх діяльності, а також дозволяють реалізувати стратегічні цілі та завдання [3, 4]. Зазначимо, що чинники зовнішнього середовища взаємопов'язані між собою, характеризуються складністю (наявністю досить значної кількості чинників), мінливістю (швидкістю змін) та невизначеністю, а також проявом хаотичного руху. Саме тому аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища дає змогу своєчасно спрогнозувати зовнішні щодо підприємства чинники, визначити їх вплив, а також розробити заходи з раннього попередження на випадок можливих загроз, складання плану на випадок непередбачуваних обставин та ін.

Метою дослідження є систематизація чинників середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока та визначення величини і вектору їх впливу, а також обґрунтування заходів щодо реалізації заходів з ефективного розвитку мо-

лочного скотарства в сучасних умовах посилення кризових явищ та невизначеності.

Матеріал і методи дослідження. Під час проведення дослідження використано методи системно-функціонального, порівняльного, логічного та економіко-статистичного аналізу. Метод теоретичного узагальнення зарубіжних та вітчизняних науковців використано за критичного аналізу існуючих підходів до проведення стратегічного аналізу середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока, а за оцінювання величини та вектору впливу чинників використано загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз та синтез, індукція і дедукція, системний комплексний підхід.

З метою проведення стратегічного аналізу впливу зовнішнього середовища на розвиток галузі молочного скотарства та сільськогосподарських підприємств з виробництва молока використано метод PEST-аналізу, який дозволяє оцінити політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники [5]. Вивчення впливу чинників мікросередовища на розвиток молочного скотарства проведено на основі аналізу конкуренції із використанням моделі 5 сил конкуренції М. Портера.

Інформаційно-емпірична база дослідження включає анкетні опитування суб'єктів господарювання галузі молочного скотарства, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, дані статистичної звітності сільськогосподарських підприємств з виробництва молока, а також власні спостереження та розрахунки авторів.

Результати дослідження та обговорення. Актуальність дослідження середовища функціонування суб'єктів господарювання галузі молочного скотарства зумовлена тим, що знання поведінки кожного його чинника дозволяє сформувати такий набір стратегій, які є найбільш доцільними наразі та враховують довгострокові інтереси самого підприємства. Діагностика середовища підприємства, зазвичай, передбачає: оцінку змін, які впливають на реалізацію поточної стратегії; визначення чинників, які створюють загрози для поточної стратегії, контроль і аналіз діяльності конкурентів; визначення чинників, які формують можливості для досягнення цілей шляхом коригування планів [6, 7].

Розглянемо перший чинник зовнішнього середовища – це стабільність політичної системи та дієвість програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з виробництва молока. Пріоритетами державної політики у розвитку сільського господарства є модернізація та інноваційний розвиток, а та-

кож сільський розвиток. Зазначимо, що урядові програми характеризуються певною нестабільністю, що проявляється у постійній зміні нормативно-правових актів та внесення поправок у них. Окрім того, хоч підтримка розвитку сільського господарства визначена як обов'язкова та першочергова, обсяг бюджетних коштів, які виділяють на ці цілі є дуже низьким, особливо у порівнянні із країнами США та Євросоюзу.

Більш детально розглянемо інструменти держаної підтримки розвитку молочного скотарства. Так, у 2018 р. для підтримки розвитку тваринництва передбачено 4000 млн гривень за такими напрямками: здешевлення залучення інвестицій; дотація за вирощування молодняку ВРХ (фізичні особи); дотація за утримання корів (юридичні особи); часткове відшкодування вартості племінних тварин, сперми та ембріонів.

Зазначимо, що дотація за молодняк надається за кожні чотири місяці його утримання наростаючим підсумком з урахуванням віку молодняку у розмірі: за період утримання молодняку віком від 1 до 5 міс. – 300 грн за 1 голову; за період утримання молодняку віком від 5 до 9 міс. – 700 грн за 1 голову; за період утримання молодняку віком від 9 до 13 міс. – 1500 грн за 1 голову. Загальний обсяг дотації за молодняк не може перевищувати 2500 грн із розрахунку за одну голову молодняку.

Для сільськогосподарських підприємств Урядом було передбачено надання дотації за утримання корів у розмірі 1500 грн. Зазначимо, що подібний підхід до дотування молочного скотарства було збережено і в 2019 р. Як свідчать результати даних колишнього Міністерства аграрної політики та продовольства України упродовж двох останніх років основним напрямом використання коштів загального фонду державного бюджету були витрати, пов'язані з будівництвом та модернізацією об'єктів у тваринництві [8].

Так, у 2018 р. значну частку фінансових ресурсів за вказаною вище програмою було спрямовано на підтримку галузі птахівництва, що зумовило неоднозначну оцінку в суспільстві. Подібна ситуація спостерігалася і в 2019 р., де основна частка коштів спрямовується на компенсацію витрат на будівництво не тільки об'єктів галузі тваринництва, а й виробничих потужностей, які пов'язані з переробкою зерна, що, на нашу думку, не має тісного зв'язку з розвитком галузі тваринництва. Вважаємо, що критерієм оцінки ефективності державної підтримки в молочному скотарстві є призупинення спаду поголів'я корів як у сільськогосподарських підприємствах, так і господарствах населення. Однак, цього не спостерігається,

незважаючи на зусилля держави змінити ситуацію, що склалася.

Очевидно, що антиінфляційна політика є особливо важливою для галузі, оскільки від купівельної спроможності кінцевого споживача залежить попит на продукцію та вартість ресурсів для ефективного ведення галузі. На сьогодні спостерігається значний дисбаланс в ціновому ланцюгу сільгосптоваровиробник – переробне підприємство – оптова і роздрібна торгівля. Доказом цього є той факт, що упродовж останніх трьох років споживча ціна молока в роздрібній мережі перевищує в 2–2,5 рази закупівельні ціни на молоко у сільськогосподарських підприємствах.

Зазначимо, що тенденція до зниження цін відбулася на початку березня 2020 р., для низьких гатунків та невеликих обсягів. Однак, станом на 1 травня не втрималась цінова пропозиція вже й на крупні партії високоякісного молока. Так, найбільші зниження ціни спостерігаються за молоком екстрагатунок, який порівняно з попереднім моніторингом втратив 0,42 грн і знизився в середньому до 10,12 грн/кг. Ціна молока вищого гатунку становить 9,75 грн/кг, що на 0,23 грн менше, ніж двома тижнями раніше. Найменше скоротилася за цей період ціна на перший гатунок (проте така сировина почала дешевшати ще в березні) – мінус 0,13 грн, до 9,29 грн/кг. Середньозважена ціна по трьох гатунках зменшилася на 0,26 грн і складає 9,72 грн/кг [9].

Посилення економічної кризи через пандемію коронавірусу зумовило падіння цін на сире молоко на фермах у провідних країнах світу, ускладнення процесів товароруху виробленої продукції у ланцюгах поставок, нестачу працівників [10]. За таких умов середовища функціонування галузі молочного скотарства посилюється необхідність у розробці дієвих інструментів державної підтримки довгострокової стратегії для збалансування ефективності та гнучкості галузі, інтеграції молокопродуктових ланцюгів поставок у локальні продовольчі системи.

Окрім цього, необхідно враховувати, що на ціну молока в Україні суттєвий додатковий тиск має імпорт молочної продукції, який в поточному році продовжує зростати, незважаючи на карантинні обмеження. Така ситуація посилює прояв ризиків зовнішнього середовища, що в кінцевому підсумку, зумовить зниження прибутковості галузі та стабільність її розвитку.

Встановлено, що фінансування бюджетної програми КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» у 2020 р. було меншим, ніж у попередні з аналізованих років.

Сума коштів, яка була виділена на підтримку тваринництва дорівнювала 1046927,5 тис. грн. Найбільша частка виділених коштів на підтримку тваринництва у 2020 р. припадала на часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції – 41,1 %. Частка коштів, спрямованих на відшкодування вартості куплених для подальшого відтворення племінних тварин становила 28,7 %. Зазначимо, в цей рік не було передбачено дотації на утримання корів молочного, м'ясо-молочного та м'ясного напрямку продуктивності і за вирощування молодняку великої рогатої худоби. Отже, зазначене вище дозволяє зробити висновок про недостатній рівень державної підтримки галузі молочного скотарства в умовах скорочення її виробничого потенціалу.

З метою оцінювання впливу політичних чинників на розвиток молочного скотарства нами проведено опитування менеджменту сільськогосподарських підприємств Житомирської, Київської, Рівненської, Чернігівської, Хмельницької областей (935 респондентів). Встановлено, що політичні чинники мають істотний вплив на молочне скотарство. Хоча в цілому політичну ситуацію в країні можна оцінити як відносно стабільну, але у сільськогосподарських товаровиробників відмічається певна недовіра до урядових заходів з підтримки галузі, відсутня чітка лінія у напрямках її розвитку. Вважаємо, якщо у подальшому буде знижуватися фінансова підтримка галузі з боку держави та не спостерігатиметься підвищення ціни на молоко-сировину у сільськогосподарських товаровиробників, то поєднання таких чинників, ймовірно, призведе до стагнації молочного скотарства. Економічні чинники не менш важливі для розвитку галузі молочного скотарства. Так, рівень інфляції (підвищення загального рівня цін на товари та послуги) має прямий вплив на розвиток досліджуваної галузі. Очевидно, що у зв'язку із підвищенням цін на промислові товари, які є необхідними для функціонування галузі, підвищується собівартість виробництва молока. Окрім цього, рівень інфляції впливає безпосередньо на реалізаційні ціни на молоко, що відповідно посилює прояв диспаритету в галузі [11]. Серед промислової продукції, яка придбана сільськогосподарськими товаровиробниками в останні три роки, найвищі темпи підвищення цін спостерігалися на паливно-мастильні матеріали, будівельні, ветеринарні послуги, кормові добавки.

Наступним важливим економічним чинником є стан сировинної бази молокопереробних

підприємств. Очевидно, що розвиток ринку молока та молокопродукції тісно пов'язано із станом розвитку сільськогосподарських підприємств – товаровиробників молока, оскільки сире молоко є основним ресурсом для виробництва продукції молочної галузі та становить більше половини собівартості кінцевої продукції. Слід зазначити, що в Україні спостерігається тенденція скорочення обсягів виробництва молока, зокрема, у 2019 р. було вироблено лише 9,7 млн тонн, що становить 96,4 % минулорічного показника. Загальне споживання на людину у 2019 р. склало 201,2 кг молока та молочних продуктів, що в цілому становить 53 % від раціональної норми. Водночас, посилення світової кризи внаслідок пандемії зумовило зниження світового попиту на молоко та молокопродукцію, що відповідно вплинуло на зниження світових цін на біржові молочні товари. Унаслідок цього буде спостерігатися у майбутньому накопичення світових запасів та зниження цін [12]. Однак за даними ФАО у другій половині 2020 р. спостерігалася тенденція до підвищення цін на молоко та молокопродукцію унаслідок активізації світового попиту, погіршення погодних умов для його виробництва в Океанії, а також високого внутрішнього попиту у країнах західної Європи. Ця тенденція наприкінці 2020 р. не змінила загального тренду до зниження цін на молоко, оскільки середній індекс цін на молочну продукцію у цьому році був на 1,0 % нижче рівня 2019 року.

Скорочення обсягів вітчизняного виробництва молока за умови наявності незадоволеного споживчого попиту буде зумовлювати нарощення імпорту молочної продукції. Зазначимо, що за період 1990–2005 роки Україна щорічно експортувала близько 2 млн т молока та молокопродуктів. Після втрати ринку Росії відбувся різкий спад обсягів експорту молокопродукції. За останні три роки Україною були освоєні нові ринки Азії, країн ЄС та Африки. В результаті експорт молока та молокопродуктів збільшився майже в 2 рази. Щодо імпорту, то лідерами є країни ЄС, Америки та невелику частину займають країни СНД.

Водночас, у 2019 р. баланс імпорту-експорту молочних продуктів дорівнював нулю, а за перші три місяці 2020 р. одержано негативне сальдо у торгівлі молочними продуктами, яке складає 22,7 млн дол. США, а, отже, країна перетворилася на нетто-імпортера молочних продуктів. Так, за підсумками першого кварталу 2020 р. Україною експортовано молочної продукції на загальну суму 44,7 млн дол., що на 9,3 % менше, ніж у минулому році, а обсяги імпорту зросли до 67,4 млн дол. – на 167,5 % [13].

Про сформовану стійку тенденцію до нарощення обсягів імпорту молочної продукції до країни свідчать наступні дані: за останні 5 років імпорт молочної продукції у грошовому еквіваленті зріс з 43,3 млн дол. США – у 2016 р. до 303,3 млн дол. США у 2020 р. або в 7 разів більше. Загалом у 2020 р. із 2015 р. (за 5 років) обсяги імпорту молока та молокопродуктів (у перерахунку на молоко) зросли у 9,5 разів. Так, обсяг імпорту сирів в Україну за 2020 р. зріс на 97 % – до 46,8 тис. тонн. Очевидно, якщо подібна тенденція збережеться в майбутньому та не буде розроблено адекватних дій з боку держави, то існує ризик виникнення залежності вітчизняного ринку молока та молочної продукції від імпортних поставок.

Наступний економічний чинник це оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Зазначимо, що починаючи з 01.01.2017 р. набули чинності зміни до Податкового кодексу України, які значно вплинули на оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Так, було скасовано спеціальний режим оподаткування з ПДВ для підприємств сільськогосподарської галузі, а також зазнали змін деякі інші податки та збори. Зокрема, передбачено для сільськогосподарських підприємств сплату єдиного податку 4-ої групи – податок, який стягується з одиниці земельної площі у відсотках від її нормативної грошової оцінки. Так, юридичні особи, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку: третя група – юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаціїно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 5000000 гривень; четверта група – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків.

Сільськогосподарські підприємства з виробництва молока є платниками єдиного податку. До переваг цього податку слід віднести наступне: передбачають звільнення від сплати окремих податків; звільняються від сплати земельного податку фізособи, які здають сільгоспугіддя в оренду єдинникам четвертої групи; платники четвертої групи подають звітність раз на рік. До недоліків можна віднести наступне: величина єдиного податку не залежить від результатів діяльності сільгосптоваровиробника (для високорентабельного підприємства це можна назвати і перевагою). У ситуації, якщо підприємство спрацювало у збиток чи отримало невеликий прибуток, воно має сплатити ЄП,

виходячи з площі землі, яка йому належить на праві власності чи на умовах оренди.

Зазначимо, що високі ставки податку негативно впливають на стратегічний розвиток підприємства, оскільки значно знижують величину чистого прибутку. Отже, орієнтація до зниження податкових платежів підприємства дає змогу до нарощення прибутку та відповідно розширеного відтворення.

Економічний чинник – рівень доходів населення – характеризує купівельну спроможність споживачів щодо їх можливості перетворити потенційний попит у реальний, зокрема на молоко і молокопродукцію. Зазначимо, що доходи українців у 2019 р. склали майже 3,7 трлн грн, а обсяг витрат – 3,8 трлн грн, що переко-нує про скорочення заощаджень населення на 116,2 млрд грн. Зокрема, дохід на одну особу склав 67,5 тис. грн. Якщо порівняти це значення із показником 2018 р., то реальні доходи населення з урахуванням інфляції зросли на 6,5 %, що свідчить про уповільнення зростання доходів у 1,7 раза: у 2017–2018 роках.

Якщо розглянути структуру доходів населення, то лєвова частка 47,4 % припадає на заробітну плату. Водночас, досить високе значення спостерігається за статтею доходів – соціальна допомога та інші одержані поточні трансфери – 31,7 %, а на статтю прибуток та змішаний дохід – 18,3 %, на доходи від власності – 2,6 %. У структурі витрат населення за 2019 р. значну частку становило придбання товарів та послуг (92,1 %), що доводить про низькі можливості населенням країни роботи заощадження [14].

Незважаючи на тенденцію підвищення середньомісячної заробітної плати, її рівень в сільському господарстві залишається нижчим, хоча цей розрив в останні роки скорочується. Значення показника середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві у 2019 р. (із січня до грудня) становило 8 738 грн, що на 21,9 % вище порівняно з 2018 роком. Водночас, середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві, попри значне зростання, є нижчою, ніж у середньому по економіці, де цей показник у 2019 р. склав 10 497 грн [15].

Серед економічних показників доцільно розглянути інвестиційний бізнес-клімат в сільському господарстві та молочному скотарстві. Узагальнення наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що інвестиційна привабливість сільського господарства є низькою. Так, за шість місяців 2019 р. частка сільського господарства у загальному обсязі капіталовкладень, які зросли на 7,5 %, навпаки, скоротилася з 12,8 до 10 %. Водночас, капітальні інвестиції

у виробництво продукції харчової промисловості за шість місяців 2019 р. порівняно з відповідним періодом 2018 р. зросли на 52,7 %. Інвестиційний спад у сільському господарстві відбувається, зокрема, по найбільш цінних довгострокових біологічних активах рослинництва і тваринництва. Їхня частка у вкладеннях в економіку зменшилася з 1,9 % у 2015 р. до 1,0 % за січень–червень 2019 року, однак цей негативний процес дещо компенсується подвійним зростанням частки інвестицій у землю [16].

Низька інвестиційна привабливість сільського господарства посилюється також унаслідок прояву кризових явищ, підвищення ризиків, зниження рівня окупності витрат по проєктах, високих ставок на інвестиційні кредити, відсутності дієвої державної підтримки особливо малого агробізнесу, втрати довіри на фондових ринках до цінних паперів вітчизняних агрокомпаній, відсутності ефективного інвестиційного менеджменту сільськогосподарських підприємств тощо. У зв'язку із цим Кабінетом Міністрів України розроблено стратегію щодо активізації надходження приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року [17]. Рівень інвестиційної активності в молочному скотарстві також є низьким, оскільки інвестують у галузь в основному підприємства-товаровиробники. Очевидно, що низька дієвість державної підтримки негативно впливає на інвестиційну привабливість галузі. При цьому необхідно врахувати, що молочне скотарство потребує значних початкових вкладень, віддача у яких є тривалою у часі.

Вважаємо, що у складі економічних чинників доцільно розглянути динаміку вітчизняного ринку молока. Так, молоко і молочні продукти є продуктом першої необхідності і складовою частиною продуктового споживчого кошика. Скорочення обсягів валового виробництва молока призвело до значного погіршення показників з його виробництва на одну особу, що в свою чергу не забезпечило норми споживання молока та молочних продуктів на душу населення. Серед численних чинників, які впливають на рівень споживання, слід виділити рівень розвитку виробництва, особливості розподілу доходів населення, цінова та перехресна еластичність попиту, якість продукції, національні традиції у споживанні молока та молочної продукції та ін. Очевидно, що дія перелічених чинників проявляється неоднозначно, тому необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Зазначимо, що в останні п'ять років спостерігається тенденція про зниження ролі особистого селянського господарства у забезпе-

ченні молоком і молокопродуктами населення. Це пов'язано з відсутністю економічної захищеності та складною демографічною ситуацією в сільській місцевості. Негативний вплив доходів на душу населення можна пояснити тим, що поки що потенційна ємність ринку далека до насичення, і головним стримуючим чинником тут є обмежені ресурсні можливості споживача, а саме – купівельна спроможність.

За простими розрахунками можна визначити, що з метою досягнення науково обґрунтованої норми споживання молока та молокопродуктів в розрахунку на 1 особу (для розрахунку прийнято 42 млн жителів України) потрібно виробляти 16 млн т молока, що за прогнозом продуктивності в 2030 р. на рівні 5428 кг на рік потрібно мати поголів'я корів близько 2,9 млн голів у товаровиробників усіх категорій. Враховуючи тривалий період відтворення поголів'я основного стада в молочному скотарстві, досягнення зазначеного вище показника валового виробництва молока без ввезення маточного поголів'я із-за кордону є неможливим.

Успішне вирішення завдання забезпечення населення країни молоком і молочними продуктами можливо в тому випадку, коли вся сукупність галузей і підгалузей агропромислового комплексу, заготівельні і торговельні організації, що забезпечують виробництво, транспортування, зберігання, переробку і реалізацію молока і продуктів його переробки, будуть представляти собою збалансовану цілісну систему. Стійкого зростання виробництва й ефективного функціонування ринку молока можна досягти тільки шляхом вдосконалення конкурентного середовища на основі узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Нестача кваліфікованих кадрів також є важливим економічним чинником, оскільки у галузі спостерігається гострий дефіцит фахівців. Це пов'язано із тим, що молоді фахівці не бажають працювати у досліджуваній галузі (важкі умови праці, низький рівень механізації, нерозвинена соціальна інфраструктура, проблеми із житлом та невисока заробітна плата).

Ми поділяємо думку науковців, що для вітчизняного молочного скотарства поряд із внутрішніми проблемами характерними ще й світова молочна криза 2014–2016 рр., а також приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, що зумовили для товаровиробників молока та молочної продукції посилення ризиків, особливо у забезпеченні якості та конкурентоспроможності продукції [18]. Очевидно, що процес глобалізації зумовив у галузі молочного скотар-

ства посилення конкуренції, оскільки відбулося зниження імпортного мита на молокопродукцію іноземного виробництва. Це призвело до зниження цін на імпортну продукцію і, як наслідок, вітчизняні товаровиробники молочної продукції також мають знижувати ціни. Внаслідок цього вітчизняні товаровиробники одержали нижчий рівень прибутковості за окремими видами продукції, що знижує їхню потенційну можливість вести розширене відтворення у галузі.

Очевидно, що вплив економічних чинників на галузь молочного скотарства є досить високим. Причому нинішні економічні умови функціонування молочного скотарства зумовлюють переважно загрози, лише за умови підвищення середньодушового рівня доходів населення, покращення сировинної бази за умови їх поліпшення створюються нові можливості для досліджуваної галузі. Отже, на сьогодні існує необхідність у поліпшенні економічного середовища функціонування молочного скотарства, оскільки переважає негативний вплив сукупності чинників, які зумовлюють загрози для галузі.

Значний вплив на розвиток молочного скотарства мають чинники соціального змісту. Насамперед доцільно розглянути чинник чисельності та структура населення. Молоко та молочні продукти споживають всі категорії за віком та статтю населення, більшою мірою діти. Саме тому чисельність населення має прямий вплив на галузь молочного скотарства, а тому за умови його збільшення споживання молочної продукції збільшується, і навпаки.

Сезонність також є одним із важливих чинників цієї групи, оскільки у споживанні молочних продуктів спостерігається певна сезонність. Його пік припадає на осінньо-зимовий період, в той час як виробництво молока вище у весняно-літні місяці. Саме тому існує необхідність у використанні комплексу інструментів щодо згладжування споживчого попиту, зокрема, формування запасів, виробництво масла, сухого молока та інших видів продукції, які мають більш тривалий період зберігання, формування товарної пропозиції у періоди підвищеного попиту та ін.

Слід також розглядати такий чинник як мобільність сільського населення. Так, на сьогодні спостерігається відтік фахівців із села у міста та за кордон. Зазвичай змінюють місце проживання особи із високим рівнем освіти та високим трудовим потенціалом. При цьому, рівень освіти та кваліфікації у населення, яке мігрує в сільські території зазвичай є невисоким, що негативно впливає на забезпечення галузі висококваліфікованими фахівцями.

Здоровий спосіб життя як один із ключових чинників, що впливають на здоров'я людини, наразі активно пропагується як в міських, так і сільських поселеннях. Спосіб життя це багатоглядне поняття, яке формується упродовж всього життя людини, безперечно впливає на споживання молока та молочної продукції. У разі дотримання принципів здорового способу життя людина до свого раціону харчування включає молокопродукти згідно з раціональними нормами споживання, що відповідно буде формувати достатні обсяги споживання.

Відповідне облаштування сільських територій має важливе значення, оскільки галузь молочного скотарства розвивається переважно у сільській місцевості. На сьогодні у переважній більшості сільські території мають недостатній рівень інфраструктурного забезпечення, що знижує привабливість для молодих людей проживання та працевзятості на селі. Значну роль відіграє такий чинник як традиції у споживанні молока та молокопродукції. Споживання молочної продукції є традиційним як для міського, так і сільського населення.

Соціальна реклама через ЗМІ (засоби масової інформації) також впливає як на споживання, так і виробництво молока. Водночас, рівень соціальної реклами в ЗМІ молочних продуктів поки що є недостатнім, оскільки в основному молокопереробні підприємства самостійно рекламують свою продукцію.

Рівень освіти є також важливим чинником для забезпечення галузі висококваліфікованими фахівцями, основними джерелами формування яких є аграрні заклади вищої освіти, аграрні коледжі. Однак більшість молодих фахівців надає перевагу пошуку роботи в місті із більш високим рівнем заробітної плати, а в окремих випадках, навіть нижчого рівня, але з кращими умовами проживання. Тому за наявності великого числа потенційних висококваліфікованих фахівців галузь молочного скотарства відчуває у них нестачу.

Розраховано, що вплив соціальних чинників на розвиток галузі молочного скотарства має як негативне, так і позитивне значення. Тим не менше, в основному вплив даних чинників має позитивний вектор. У випадку, якщо внаслідок проведення соціальної політики держава не може забезпечити відповідний благоустрій сільських територій та змінити негативну тенденцію зниження чисельності населення і відтоку висококваліфікованих спеціалістів, то ця група чинників не буде сприяти ефективному розвитку галузі. Саме тому за стратегічного планування необхідно приділяти увагу соці-

альній складовій загальної стратегії розвитку галузі в країні, регіоні та на рівні окремого сільськогосподарського підприємства.

Одним із чинників підвищення ефективності виробництва молока є впровадження нових технологій, інновацій. Цей процес у досліджуваній галузі розвивається повільно, оскільки молочне скотарство в основному представлено в особистих селянських господарствах. Новітні технології найбільш успішно та швидко впроваджують крупні та середні підприємства, які для цього мають достатньо фінансових коштів та фахівців відповідної кваліфікації. Інноваційні процеси в молочному скотарстві в країні розвиваються нерівномірно серед сільськогосподарських підприємств, що не формує стійкої зростаючої динаміки у підвищенні показників ефективності.

Фінансування НДДКР є одним із важливих чинників. Рівень фінансування НДДКР в галузі сільського господарства є низьким, зокрема і в галузі молочного скотарства. Унаслідок посилення кризових умов та пандемії у майбутньому у держави будуть знижені можливості щодо збільшення обсягів фінансування інноваційних розробок. Очевидно, що за таких обставин актуальним є створення умов до доступних кредитних ресурсів та підвищення прибутковості галузі, що сприятиме нарощенню власних ресурсів підприємства та спрямування їх на інноваційний розвиток підприємств.

Наступний чинник – адаптація нових технологій. Зазначимо, що нові технології ускладнено адаптуються в галузі, це пов'язано з тим, що основний обсяг молока виробляється приватним сектором. Очевидно, що нарощення обсягів виробництва молока у корпоративному секторі аграрної економіки буде обумовлювати більш вищий рівень впливу цього чинника на розвиток галузі.

Автоматизація технологічних процесів в галузі в основному низька, за винятком сільськогосподарських підприємств-лідерів галузі. Одним із підходів до автоматизації в досліджуваній галузі є роботизація технологічних процесів. За різними даними й експертними оцінками аналізу ринку сьогодні в світі використовується понад 20–30 тис. роботизованих доїльних систем. Так, роботизована система добровільного доїння VMS від компанії DeLaval дозволяє комплексно автоматизувати увесь технологічний процес виробництва молока та управляти його рентабельністю за допомогою сучасного програмного забезпечення, що дає змогу своєчасно приймати оптимальні рішення та заходи. Середня окупність інвестицій у придбання і встановлення будь-якої із

вказаних вище роботизованих систем доїння корів за попередніми підрахунками може становити від 5 до 7 років, тоді як експлуатаційний термін її використання – до 15 [19].

Рівень освоєння інформаційних технологій є поки що недостатнім, оскільки на сьогодні лише великі сільськогосподарські підприємства з виробництва молока створили власний сайт, представлені в різних комунікаційних системах та управління бізнес-процесами здійснюють на основі ІТ-технологій.

Встановлено, що сільськогосподарські підприємства одержують інформацію про існуючі інноваційні розробки за різними каналами – спеціалізовані виставки, постачальники новітніх технологій, фахові семінари і т.д. Однак ускладненим цей процес є для виробників молока особистих селянських господарств.

На сьогодні в країні із низьким рівнем техніко-технологічного забезпечення галузі молочного скотарства проявляється негативний вплив цих чинників, однак їх розвиток та нарощення обумовлює значний потенціал для стратегічного розвитку. Це свідчить про те, що інноваційна орієнтованість розвитку галузі спроможна вивести її із стану стагнації та підвищити ефективність і конкурентоспроможність підприємств з виробництва молока.

З метою вивчення впливу чинників мікросередовища на розвиток молочного скотарства проведемо аналіз конкуренції на основі використання моделі 5 сил конкуренції М. Портера. Так, нами проаналізовано конкуренцію серед товаровиробників молока, вплив сили постачальників, вплив сили покупців, загроза появи нових конкурентів, наявність товарів-замінників молока. Силу впливу оцінювали за таким принципом: за низького впливу сили конкуренції – низькі; за високого впливу – високі (від 0 до 10). Для оцінки було залучено 5 фахівців сільськогосподарських підприємств, 2 – молокопереробних заводів, 3 – науковці, які досліджують питання розвитку молочного скотарства.

Так, кінцевим покупцем молочної продукції є населення, тому попит на продукцію буде залежати від сформованої тенденції споживання продукції в країні. Зазначимо, що в Україні спостерігається зниження обсягів споживання молока та молочних продуктів, унаслідок чого посилюється розрив від значення раціональної норми 390 кг на душу населення. Так, у 2019 р. споживання молока та молокопродуктів на одну особу становило менше 200 кг, що було в основному зумовлено зниженням купівельної спроможності населення. Відомо, що в країні спостерігається висока частка витрат на харчування – у 2019 р. понад 40 % (на молочні про-

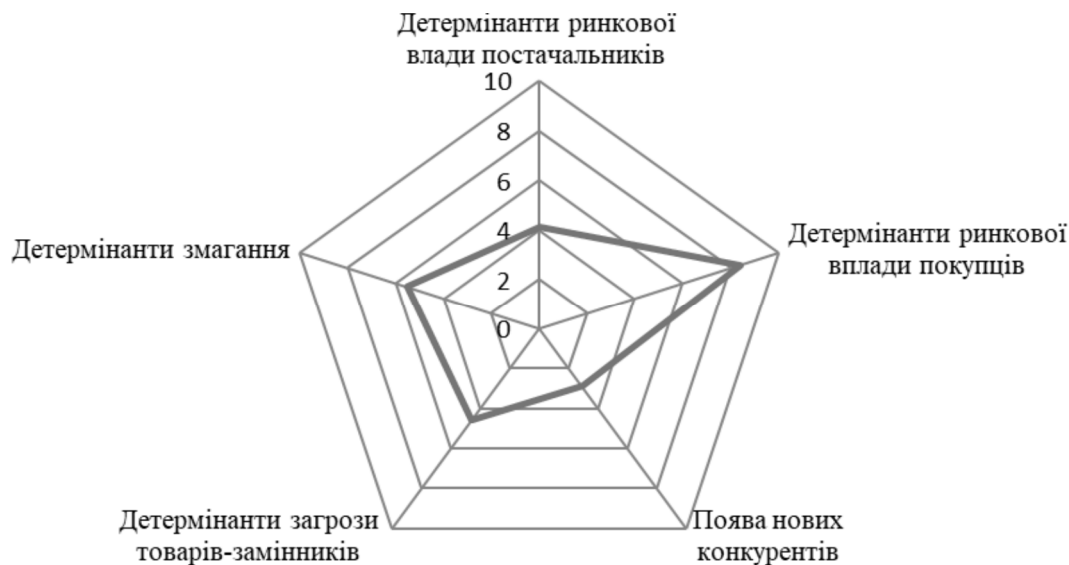

Рис. 1. Оцінка конкуренції за моделлю М. Портера для підприємств з виробництва молока.

Джерело: розраховано та побудовано автором.

дукти 14 %), у той час як у провідних країнах світу не перевищує 10–15 % [20].

Специфікою ринку молока є те, що на ньому функціонують дві групи виробників молока – спеціалізовані сільськогосподарські підприємства із середнім поголів'ям 500 і більше голів та особисті селянські господарства, яких нараховується більше 1 млн, які утримують корів для власного забезпечення сім'ї та родичів, а також на продаж, а на переробку продається цією групою споживачів лише від 14 %. Зазначимо, що у 2019 р. у населення від обсягів виробленого молока залишилося для власних потреб 63 %. Отже, безпосередньо молокопереробні підприємства в основному закупають молокосировину у сільськогосподарських товаровиробників.

Молокопереробна галузь України на сьогодні відчуває дефіцит сировини, унаслідок чого нарощують обсяги ввезення молока на переробку із Польщі та Білорусії. Очевидно, що підвищений попит зумовлює ріст цін, що можна розглядати як позитивний чинник. Однак, нинішня тенденція до скорочення цін молокопродукції унаслідок пандемії та кризи, а також нарощення обсягів імпорту, змінили тренд цін до зниження. Так, у 2019 р. від сільськогосподарських підприємств на переробку надійшло 2,61 млн т молока, що на 108,8 тис. тонн або 4 % менше, ніж за аналогічний період попереднього року. При цьому скоротилося надходження сировини від селянських господарств у 2019 р. на 237,3 тис. т порівняно із минулим роком [21].

Ураховуючи особливості молока, що це швидкопсувна продукція та терміни її зберігання впливають на її якість, і, як наслідок на ціну молока, то товаровиробники залежать від віддаленості покупця сировини, що обмежує їх у виборі каналів збуту. Тому простежується чітка залежність від покупців, які в основному формують закупівельні ціни продукції і лише великі спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, які мають відповідний транспорт та виробляють високоякісну сировину, мають можливість вибору між декількома переробниками.

Отже основним конкурентом для сільськогосподарських підприємств є особисті селянські господарства, однак будучи дрібними товаровиробниками та здійснюючи поставки молока низької якості, вони незначно впливають на рівень конкуренції у галузі. Окрім цього конкуренція з боку зарубіжних постачальників також незначна, оскільки специфіка продукції не дозволяє забезпечити поставки у віддалені від кордонів країни-постачальника регіони країни, а також мінливість механізму державного регулювання імпорتنих поставок може змінити поточну позицію зарубіжних виробників молока. Підсумовуючи зазначене вище, ринок молока в Україні є дефіцитним. Незважаючи на те, що рівень конкуренції на ньому також впливає на обсяги поставки готової молочної продукції, то його можна визначити як середній, який за експертними оцінками становить 4,1 балів.

Аналізуючи на ринку наявність товарів-замінників доцільно враховувати можливість заміни сировини молокопереробними підприєм-

ствами, а також схильність кінцевих покупців молочної продукції до споживання натуральних молочних товарів. Технологія виробництва окремих продуктів молокопереробними підприємствами допускає заміну сирого молока, як сировину для виробництва молочної продукції, сухим молоком. Однак, оскільки продукт сухе молоко також є результатом переробки сирого молока, то воно не може розглядатися як заміник молока сирого. Зазначимо, що експертами вплив цього чинника визначено за середнього значення 4,6, це пояснюється дефіцитом сировини та відсутністю належного контролю за якістю і безпечністю продукції на ринку, що дозволяє використовувати сухе молоко за виробництва молочної продукції. Вважаємо, що з метою недопущення переробки сухого молока переробними підприємствами необхідна розробка технічного регламенту на молоко та молочну продукцію, зокрема з метою попередження дій, які вводять в оману кінцевого споживача, та встановлення обов'язкових вимог до молока та молочної продукції, до процесів виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, а також передбачає форми та правила оцінки відповідності продукції чинним стандартам, правила проведення такої оцінки.

Поява на ринку нових конкурентів залежить від наявності вхідних бар'єрів для створення та налагодження діяльності нових підприємств з виробництва молока. Вважаємо, як бар'єри входу на ринок молока-сировини доцільно розглядати: затрати на придбання тварин, наявність сільськогосподарських угідь для формування кормової бази; висока капіталомісткість та тривалий період окупності інвестицій; вимога фахових знань технології годівлі, утримання та доїння; сезонність одержання продукції та доходів; високі затрати на зберігання побічної продукції – гною.

Водночас, ринок сирого молока прямо пов'язаний із оптовим ринком готової молочної продукції. Тому функціонування ринку молочної продукції зумовлено ускладненням збуту унаслідок: низької купівельної спроможності населення, високого рівня насичення ринку за рахунок імпортованої продукції; відсутності спеціалізованих логістичних центрів, які накопичують, зберігають та розподіляють молочну продукцію в організації оптової і роздрібної торгівлі. Детермінанти ринкової влади покупців мають найвищий вплив на рівень конкуренції – 8,4 балів.

Окрім цього, внаслідок низької дієвості інструментів державного регулювання молочного скотарства та великих обсягів капіталовкладень, галузь не приваблює нових то-

варовиробників. Також в країні не створено відповідних умов до переходу ОСГ з виробництва молока у малі підприємницькі структури та нарощення виробничого потенціалу фермерськими господарствами, що також не сприяє появі нових гравців на ринку сирого молока. При цьому експертами було враховано ризик входження нових зарубіжних гравців. Вплив цього чинника експертами оцінено нижче середнього, на рівні – 2,9.

Встановлено, що переважна більшість сільськогосподарських товаровиробників формують власну кормову базу, а здійснюють закупівлі кормових добавок. До обов'язкових складових матеріально-технічних ресурсів за виробництва молока відносять ветеринарні препарати, дезінфекції та ліки, молочне і доїльне обладнання. Перелік постачальників цієї продукції досить широкий, однак переважає у ньому частка іноземних операторів. Ціни на перераховану продукцію також значно коливаються. Окрім цього сільськогосподарські підприємства молочного скотарства споживають водні та енергоресурси, ринок яких є монополізованим. Лише поодинокі випадки, коли підприємство самостійно забезпечує себе енергією через переробку гною та інших видів відходів. Вплив цього чинника на рівень конкуренції на досліджуваному ринку визначено експертами як середній, зі значенням 4,1 балів.

Зазначимо, що групі респондентів було запропоновано оцінити вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на забезпечення ефективності виробництва молока у нинішніх умовах. Результати анкетного опитування респондентів та глибинне інтерв'ю окремих із них щодо оцінки чинників, які стримують ефективний розвиток підприємств, свідчать, що найвищий вплив мають наступні: низька дієвість та відсутність системності державної підтримки – 74 % опитаних; прояв диспаритету цін – 50,1 %; критичний стан матеріально-технічної бази – 48,3 %; низькі можливості у розширенні сільськогосподарських угідь – 46,7 %; нестача кваліфікованих кадрів – 45,9 %.

Встановлено, що з метою подолання прояву несприятливих чинників, які впливають на ефективність виробництва молока, 53,2 % опитаних планують провести заходи щодо підвищення якості продукції; 42,3 – удосконалити технологічний процес виробництва (доїння, годівлі, утримання); 26,5 – збільшити поголів'я корів та покращити породний склад; 16,9 – модернізувати будівлі ферм; 14,2 % – покращити умови праці.

За результатами опитування систематизовано чинники, які впливають на ефективний

розвиток підприємств молочного скотарства, так і стримують його. За класифікації задіяні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища із урахуванням позитивного та негативного їх впливу на ефективність розвитку сіль-

ськогосподарських підприємств. Усі чинники були згруповані наступним чином: ресурсні; інноваційно-технологічні; економічні; організаційні; політики-правові та соціально-екологічні (табл. 1).

Таблиця 1 – Систематизація чинників, що впливають на ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств з виробництва молока

1. Чинники внутрішнього середовища	
Стримують ефективний розвиток	Сприяють ефективному розвитку
Ресурсні чинники	
Нестача оборотних засобів та недодержання вимог щодо раціональної їх структури Обмеженість капіталовкладень Недостатній рівень кваліфікації персоналу Обмеженість площ сільськогосподарських угідь для вирощування кормових культур Недостатнє поголів'я корів Низький рівень породності стада Незадовільний стан матеріально-технічної бази Наявність приміщень, які не використовуються Високий рівень зношення основних засобів	Достатня за обсягом та оптимальна структура основних засобів Досягнута тенденція до зростаючої динаміки обсягу капіталовкладень Раціональний підбір та розміщення кадрів Розвинена кормова база та раціональне використання кормових угідь Високий рівень забезпечення племінним поголів'ям збільшення високопродуктивного поголів'я корів Сформована інноваційна матеріально-технічна база Сучасні капітальні споруди для утримання худоби Високий коефіцієнт оновлення основних засобів
Інноваційно-технологічні чинники	
Низький рівень механізації та автоматизації технологічних процесів Технологічне відставання Традиційний підхід до годівлі та розробки раціонів Ігнорування наукових принципів відтворення поголів'я стада Вузька внутрішня спеціалізація	Високий рівень механізації та автоматизації технологічних процесів Впровадження інноваційних технологій утримання худоби Інноваційні підходи до годівлі худоби Науково обґрунтований процес відтворення поголів'я стада Інтегрована диверсифікація виробництва
Економічні чинники	
Відсутність практики розробки стратегічних, тактичних, поточних та оперативних планів Наявність понаднормованих втрат Низька мотивація праці Відсутність системи внутрігосподарських економічних відносин	Розвинена система внутрішньофірмового планування та прогнозування Налагоджена система нормування та контролю затрат Досконала система мотивації працівників Наявність чіткої системи внутрігосподарських економічних відносин
Організаційні чинники	
Нераціональна організаційна структура управління Авторитарний стиль управління Погані умови праці Орієнтація на існуючий канал реалізації	Гнучка організаційна структура управління Демократичний стиль управління Наукова організація праці Постійний пошук економічно привабливого каналу реалізації
2. Чинники зовнішнього впливу	
Стримують ефективний розвиток	Сприяють ефективному розвитку
Політико-правові чинники	
Прояв диспаритету цін на виробничі ресурси та сільськогосподарську продукцію Низька дієвість державної підтримки товаровиробників Відсутність практики державних інтервенційних закупівель молочної продукції Відсутність державної підтримки механізму страхування біологічних активів Відсутність цивілізованого ринку землі Відсутність дієвої державної підтримки інновацій Слабкий розвиток страхування біологічних активів Відсутність системи реструктуризації боргів Відсутність раціональної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності	Зниження цін на паливно-мастильні ресурси Покращення інвестиційного клімату Розвиток системи придбання технічних ресурсів на умовах лізингу Розвиток інтеграційних та кооперативних зв'язків між операторами ринку Активна підтримка з боку галузевих асоціацій сільськогосподарських товаровиробників
Соціально-екологічні чинники	
Низький рівень розвитку соціальної інфраструктури	Достатній рівень соціального забезпечення Налагодження виробництва енергії та одержання високоякісного органічного добрива на основі переробки побічної продукції

Джерело: узагальнено автором.

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що група політичних чинників справляє значний вплив на розвиток молочного скотарства, вони в основному створюють нові можливості для операторів через державну підтримку. Щодо впливу соціальних чинників на галузь, то вони також позитивно впливають на розвиток, що пов'язано із національними традиціями споживання молочної продукції населенням, пропагандою здорового способу життя, ростом середньодушового доходу споживачів.

Водночас вплив чинників економічного блоку має двоякий прояв. Позитивними моментами є забезпечення товаровиробників сільськогосподарськими угіддями, рівень завантаження виробничих потужностей переробних підприємств; з негативних – система оподаткування, посилення конкуренції, дефіцит кваліфікованих фахівців. Встановлено, що вплив технологічних чинників на розвиток галузі молочного скотарства є високим. На сьогодні унаслідок недостатнього рівня технологічного забезпечення галузі вплив цих чинників має негативне значення. Однак їх розвиток та нарощення обумовлюють значні можливості для товаровиробників, що свідчить про стратегічні пріоритети у інноваційній зорієнтованості розвитку галузі. Доведено, що основними чинниками зовнішнього середовища, які впливають на ефективний розвиток молочного скотарства є: державна підтримка галузі та інновацій, покращення інвестиційного клімату. Внутрішні чинники ефективного розвитку галузі пов'язані із: наявністю та оптимальною структурою основних і оборотних засобів; раціональним підбором та розміщенням персоналу; раціональним використанням кормових угідь; покращенням породного складу стада; розвитком матеріально-технічної бази; підвищенням коефіцієнта оновлення основних засобів; підвищенням рівня механізації та автоматизації технологічних процесів; впровадженням інноваційних технологій утримання худоби та годівлі; додержанням наукових вимог відтворення стада; інтегрованою диверсифікацією; розвитком системи планування та прогнозування, нормування та контролю затрат; дієвою системою мотивації працівників, гнучкою системою управління та відповідним соціальним забезпеченням працівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванова Л.С. Молочне скотарство: сучасний стан та проблеми вирішення. Агросвіт. 2017. № 22. С. 23–27.
2. Радько В.І. Підвищення стійкості виробників продукції молочного скотарства: теорія, діагностика та функціональне забезпечення. Київ, 2018. 384 с.

3. Швець Ю.О. Вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність стратегічного управління оборотними коштами підприємств машинобудування. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2016. № 1. С. 26–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2016_1_5.

4. Ходаківський В.М., Місевич М.А. Аналіз середовища функціонування сільськогосподарських підприємств в контексті їх економічної ефективності. Агросвіт. 2017. № 3. С. 3–9.

5. Peng G. Ch., Nunes M.B. Using PEST Analysis as a Tool for Refining and Focusing Contexts for Information Systems Research. 6th European Conference on Research Methodology for Business and Management Studies, Lisbon, Portugal. 9-10 July 2007. P. 229–236. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1417274

6. Сисоєв В.В. Концептуальна модель механізму діагностики діяльності підприємства. Бізнес Інформ. 2018. № 4. С. 411–418. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_59.

7. Набока Ю.В. Бізнес-середовище: характеристика, структура, розвиток, діагностика. Економічний простір. 2018. № 138. С. 192–200.

8. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. Редакція від 04.12.2020. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

9. Ціни на молоко-сировину продовжують знижуватися. Прес-служба Асоціації виробників молока. Agravery.com. 8 травня 2020. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/cini-na-moloko-sirovinu-prodovzuut-znizuvatisa>

10. Impacts of the COVID-19 pandemic on the dairy industry: Lessons from China and the United States and policy implications. / W. Qingbin et al. Journal of Integrative Agriculture 2020. Vol. 19. Iss. 12. P. 2903–2915. DOI: 10.1016/S2095-3119(20)63443-8

11. Феняк Л.А. Порухення цінового паритету та шляхи його подолання в економіці України. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6358>.

12. Експорт молока з України в 2019 році майже вдвічі перевищив імпорт. Agronews.ua. 8 квітня 2020. URL: <https://agronews.ua/news/ukraina-moloko/>.

13. Чуже молоко: імпорт молочних продуктів набирає шалених обертів. Асоціація виробників молока (ABM). 22 квітня 2020. URL: <https://greenpost.press/news/chuzhe-moloko-import-molochnyh-produktiv-nabyraye-shalenyhobertiv-i4889>.

14. Українці торік отримали майже 3,7 трільйона доходів. Державна служба статистики України. 01.04.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2909693-ukrainci-torik-otrimali-majze-37-triljona-dohodiv-derzstat.html>

15. Зарплата в агро зросла на 22%. Державна служба статистики України. Landlord.ua. 3 лютого 2020. URL: <https://landlord.ua/news/zarplata-v-ahro-zroslo-na-22-derzhstat/>.

16. Кісіль М. Скорочення інвестицій в агросектор може негативно позначитися на економіці. Інститут аграрної економіки. Agropolit.com. 3 вересня 2019. URL: <https://agropolit.com/news/13351-skorochennya-investitsiyi->

v-agrosector-moje-negativno-poznachitisya-na-ekonomitsi-ekspert.

17. Стратегія сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 595-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80>.

18. Козак О.А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2018. № 2. С. 14–22.

19. Кернасюк Ю. Роботизація молочного агробізнесу. «Агробізнес Сьогодні». 3 травня 2018. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/10147-robotyzatsiia-molochnoho-ahrobiznesu.html>.

20. Козак О. Тенденції споживання молочних продуктів в Україні. Вплив пандемії. ТОВ "ІНФАГРО". 21 квітня 2020. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukovy-spivrobntnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhyvannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini->.

21. У мінусі: у 2019 році дефіцит сировинного молока сягнув 379,2 тисячі тонн. Державна служба статистики України. Асоціації виробників молока. MILKUA. INFO. 21 лютого 2020. URL: <http://milkua.info/uk/post/u-minusi-u-2019-roci-deficit-sirovinno-moloka-sagnuv-3792-tisaci-tonn>.

REFERENCES

- Ivanova L.S. (2017). Molochne skotarstvo: suchasny stan ta problemy vyrishennja. [Dairy farming: current status and problems to be solved]. *Agrosvit*. No 22, pp. 23–27.
- Rad'ko V.I. (2018). Pidvyshennja stijkosti vyrobnykiv produkci' molochnoho skotarstva: teoriya, diagnostyka ta funkcional'ne zabezpechennja. [Improving the resilience of dairy producers: theory, diagnosis and functionality]. *Kyiv*. 384 p.
- Shvec' Ju.O. (2016). Vplyv chynnykiv zovnishn'ogo ta vnutrishn'ogo seredovyshha na efektyvnist' strategichnoho upravlinnja oborotnymy koshtamy pidpryjemstv mashynobuduvannja. [The influence of external and internal factors on the effectiveness of strategic management of working capital of machine-building enterprises]. *Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu*. [Bulletin of Zaporizhia National University]. *Ekonomichni nauky*. No 1, pp. 26–36. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2016_1_5.
- Hodakivskij V.M., Misevych M.A. (2017). Analiz seredovyshha funkcionuvannja sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv v konteksti i'h ekonomichnoi' efektyvnosti. [Analysis of the environment of agricultural enterprises in the context of their economic efficiency]. *Agrosvit*. No 3, pp. 3–9.
- Peng G. Ch., Nunes M.B. (2007). Using PEST Analysis as a Tool for Refining and Focusing Contexts for Information Systems Research. 6th European Conference on Research Methodology for Business and Management Studies, Lisbon, Portugal. 9-10 July 2007, pp. 229–236. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1417274
- Sysojev V.V. (2018). Konceptual'na model' mehanizmu diagnostyky dijalnosti pidpryjemstva. [Conceptual model of the mechanism of diagnostics of activity of the enterprise]. *Biznes Inform*. No 4, pp. 411–418. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_59.
- Naboka Ju.V. (2018). Biznes-seredovyshhe: harakterystyka, struktura, rozvytok, diagnostyka. [Business environment: characteristics, structure, development, diagnostics]. *Ekonomichnyj prostir*. No 138, pp. 192–200.
- Pro derzhavnu pidtryмку sil's'kogo gospodarstva Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 24.06.2004 № 1877-IV. Redakcija vid 04.12.2020. Verhovna Rada Ukrai'ny. Zakonodavstvo Ukrai'ny. [On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine of 24.06.2004 № 1877-IV. Edited from 04.12.2020. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
- Ciny na moloko-syrovynu prodovzhujut' znyzhuvatysja. Pres-sluzhba Asociacij' vyrobnykiv moloka. [Prices for raw milk continue to decline. Press service of the Association of Milk Producers]. *Agravery.com*. 8 travnja 2020. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/cini-na-moloko-sirovinu-prodovzuut-znizuvatisa>
- Qingbin W., Chang-quan L., Yuan-feng Z., Kitsos A., Cannella M., Shu-kun W., Lei H. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on the dairy industry: Lessons from China and the United States and policy implications. *Journal of Integrative Agriculture*. Vol. 19. Iss. 12, pp. 2903–2915. DOI: 10.1016/S2095-3119(20)63443-8
- Fenjak L.A. (2018). Porushennja cinovogo parytetu ta shljahy jogo podolannja v ekonomici Ukrai'ny. [Violation of price parity and ways to overcome it in the economy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. No 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6358>.
- Ekspert moloka z Ukrai'ny v 2019 roci majzhe dvivchi perevyshhyv import. [Exports of milk from Ukraine in 2019 almost doubled imports]. *Agronews.ua*. 8 kvitnja 2020. Available at: <https://agronews.ua/news/ukraina-moloko/>.
- Chuzhe moloko: import molochnyh produktiv nabyraje shalenyh obertiv. Asociacija vyrobnykiv moloka (AVM). [Other people's milk: the import of dairy products is gaining momentum. Association of Milk Producers (AVM)]. 22 kvitnja 2020. Available at: <https://greenpost.press/news/chuzhe-moloko-import-molochnyh-produktiv-nabyraye-shalenyhobertiv-i4889>.
- Ukrai'nci torik otrymaly majzhe 3,7 tryl'jona dohodiv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny. [Last year, Ukrainians received almost 3.7 trillion in income. State Statistics Service of Ukraine]. 01.04.2020. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2909693-ukrainci-torik-otrimali-majze-37-triljona-dohodiv-derzstat.html>
- Zarplata v agro zrosla na 22%. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny. [Salaries in agriculture increased by 22%. State Statistics Service of Ukraine]. *Landlord.ua*. 3 ljutogo 2020. Available at: <https://landlord.ua/news/zarplata-v-ahro-zrosla-na-22-derzhstat/>.
- Kisil' M. (2019). Skorochennja investycij v agrosector mozhe negatyvno poznachytysja na ekonomici. Instytut agrarnoi' ekonomiky. [Reduction of investment in the agricultural sector may adversely affect the economy. Institute of Agrarian Economics]. *Agropolit.com*. 3 veresnja 2019. Available at: <https://agropolit.com/news/13351-skorochennja-investitsiy-v-agrosector-moje-negativno-poznachitisya-na-ekonomitsi-ekspert>.
- Strategija spryannja zaluchennju pryvatnyh investycij u sil's'ke gospodarstvo na period do 2023 roku: rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny [Strategy for promoting private investment in agriculture until 2023: order

of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 5 lypnja 2019 r. № 595-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80>

18. Kozak O.A. (2018). Rozvytok molochnoi' galuzi v konteksti zabezpechennja prodovol'choi' bezpeky Ukrainy. [Development of the dairy industry in the context of food security of Ukraine]. *Ekonomika APK. [Economics of agro-industrial complex]*. No 2, pp. 14–22.

19. Kernasjuk Ju. (2018). Robotyzacija molochного agrobiznesu. [Robotization of dairy agribusiness]. «Agrobiznes S'ogodni». 3 travnja 2018. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/10147-robotyzatsiia-molochnoho-agrobiznesu.html>.

20. Kozak O. (2020). Tendencii' spozhyvannja molochnyh produktiv v Ukraini. Vplyv pandemii'. [Trends in dairy consumption in Ukraine. Impact of the pandemic]. TOV "INFAGRO". 21 kvitnja 2020. Available at: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukoviy-spivrobitnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhyvannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini->

21. U minusi: u 2019 roci deficit syrovynного moloka sjagnuv 379,2 tysjachi tonn. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Asociacii' vyrobnykiv moloka. [On the downside: in 2019, the shortage of raw milk reached 379.2 thousand tons. State Statistics Service of Ukraine. Association of milk producers]. MILKUA.INFO. 21 ljutogo 2020. Available at: <http://milkua.info/uk/post/u-minusi-u-2019-roci-deficit-sirovinного-moloka-sjagnuv-3792-tisaci-tonn>.

Анализ среды функционирования сельскохозяйственных предприятий по производству молока

Шупик С.Н.

Статья посвящена исследованию факторов среды отрасли молочного скотоводства, функционирования субъектов хозяйствования и влияния на эффективность хозяйственной деятельности.

Обосновано, что актуальность исследования среды функционирования субъектов хозяйствования отрасли молочного скотоводства обусловлена возможностью разработки эффективных стратегий развития. Установлено существенное влияние факторов политико-правовой среды на устойчивость развития отрасли молочного скотоводства, особенно инструментов государственной поддержки. Аргументировано, что экономические условия функционирования молочного скотоводства обуславливают преимущественно угрозы, проявление новых возможностей состоится при условии повышения среднедушевого уровня доходов населения, улучшения сырьевой базы.

Установлено двоистость влияния социальных факторов на развитие отрасли молочного скотоводства, при преобладании положительного, а стратегическими приоритетами социальной политики государства должны стать: благоустройство сельских территорий, изменение снижения численности населения и оттока высококвалифицированных специалистов, привлекательность трудозанятости для молодых специалистов.

Выявлено недостаточный уровень технико-технологического обеспечения отрасли молочного скотоводства, что усиливает негативное влияние на эффективное развитие субъектов хозяйствования. Систематизированы факторы, которые сдерживают эффективное развитие

сельхозтоваропроизводителей по производству молока: низкая действенность и отсутствие системности государственной поддержки – 74 % опрошенных; проявление диспаритета цен – 50,1 %; критическое состояние материально-технической базы – 48,3 %; низкие возможности в расширении сельскохозяйственных угодий – 46,7 %; недостаток квалифицированных кадров – 45,9 %.

Идентифицировано меры, которые будут приняты менеджментом сельскохозяйственных предприятий с целью нивелирования негативного влияния неблагоприятных факторов: 53,2 % опрошенных планируют провести мероприятия по повышению качества продукции; 42,3 – усовершенствовать технологический процесс производства (доения, кормления, содержания); 26,5 – увеличить поголовье коров и улучшить породный состав; 16,9 – модернизировать здания ферм; 14,2 % – улучшить условия труда.

Исследована конкурентная среда функционирования сельскохозяйственных предприятий по производству молока на основе использования модели 5 сил конкуренции и определен уровень конкуренции среди товаропроизводителей, установлено влияние силы поставщиков и покупателей, угрозы появления новых конкурентов, наличие товаров-заменителей молока.

Ключевые слова: молочное скотоводство, среда функционирования сельхозпредприятий, факторы внешней среды, конкурентная среда.

Analysis of the environment of functioning of agricultural enterprises for milk production

Shupyk S.

The article is devoted to the study of the constituent factors of the environment of business entities in the dairy industry and to identify the vector of their impact on the efficiency of economic activity.

It is substantiated that the urgency of the study of the environment of business entities in the dairy industry is due to the possibility of developing effective development strategies. The significant influence of political and legal environment on the sustainability of the dairy industry, especially state support tools. It is argued that the economic conditions for the functioning of dairy farming are mainly threats, the manifestation of new opportunities will occur under the condition of increasing the average per capita income, improving the raw material base.

The duality of the influence of social factors on the development of dairy farming, with a predominance of positive, and strategic priorities of social policy should be - improvement of rural areas, changing the declining population and the outflow of highly qualified professionals, attractive employment for young professionals.

It was revealed that the level of technical and technological support of the dairy industry is insufficient, which increases the negative impact on the effective development of economic entities. The factors that hinder the effective development of agricultural producers for milk production are systematized: low efficiency and lack of systematic state support - 74% of respondents; manifestation of price disparity - 50.1%; critical condition of material and technical base - 48.3%; low opportunities for expansion of agricultural lands - 46.7%; lack of qualified personnel - 45.9.

The measures to be taken by the management of agricultural enterprises to eliminate the negative impact of adverse factors have been identified: 53.2% of respondents plan to take measures to improve product quality; 42.3 - to improve the technological process of production (milking, feeding, maintenance); 26.5% - increase the number of cows and improve the breed composition; 16.9% - to modernize farm buildings; 14.2% to improve working conditions.

The competitive environment of functioning of agricultural enterprises on milk production on the basis of use of model 5 of forces of competition is investigated and the level of competition among commodity producers is defined, influence of force of suppliers and buyers, threat of emergence of new competitors, presence of milk substitutes is defined.

Key words: dairy cattle breeding, environment of functioning of agricultural enterprises, environmental factors, competitive environment.

Copyright: Шупик С.М. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Шупик С.М.

ID <https://orcid.org/0000-0002-2603-7229>